Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Paroda kaip masinis renginys

2012-12-21

ŽURNALAS: DAILĖ
TEMA: Dailės parodos
AUTORIUS: Vidas Poškus

DATA: 2012-06

Paroda kaip masinis renginys

Vidas Poškus

Parodas, kaip ir bet kuriuos kitus masinius renginius, galima skirstyti į dvi grupes: dideles ir mažas. Žinoma, pareiškus, kad parodos – dailės parodos – yra renginiai, kuriuose publikai pristatomas menas, būtina pa(si)aiškinti, ar parodos iš tiesų priskirtinos prie masinių renginių. Kas yra masinis renginys? Tai – įvykis, viešojoje erdvėje suorganizuotas miniai žmonių. Šio reiškinio ištakas galima aptikti senovės Romoje (jeigu ne dar anksčiau), o tradicijas, pulsuojančias tai išryškėjančia, tai silpnėjančia linija – visoje Vakarų civilizacijoje. Kita vertus, masiniai renginiai yra beveik archetipinis, universalus veiksmas, kurio apraiškos ir pavidalai egzistuoja skirtingose epochose daugelyje pasaulio šalių.

Tad ar paroda yra masinis renginys? Žinoma. Ypač, jeigu kalbėsime apie tas didžiąsias parodas. Mažosios daugeliu atvejų turbūt nelaikytinos masiniu renginiu. Nors ir šiuo atveju reikia turėti omenyje įvairias sąlygas. Kas yra maža paroda? Tai – paroda, kurioje pristatoma nedaug meno kūrinių (nuo vieno iki keliolikos, rečiau – keliasdešimt) ir kurioje dalyvauja vienas arba keli autoriai. Su retomis išimtimis maža paroda nedažnai virsta masiniu renginiu. Tokiam virsmui reikia stipraus masalo – „prekės ženklo“, intrigos, gal net skandalo. Prisiminkime ne taip seniai Dusetose vykusią tapytojo Šarūno Saukos personalinę kūrybos parodą. Ji tikrai tapo masiniu renginiu – ir dėl žiniaskaidos dėmesio (realioje bei virtualioje erdvėse), ir dėl lankytojų, kurie lyg piligrimai traukė į Dusetas kaip į kokią lietuvių siurrealizmo Šventąją Žemę. Tačiau pas mus tai – gana retas atvejis.

Parodas masiniu renginiu galima laikyti tuomet, kai atidarymo metu į jas plūste plūsta žiūrovai. Eksponuojamų kūrinių beveik nematyti, akys klaidžioja kūnų, pakaušių, nugarų, rankų, kojų margumyne. Taip, iš tiesų būna tokių parodų. Tam geriausias prielaidas turi prestižinės ekspozicinės erdvės – Šiuolaikinio meno centras,

Nacionalinė dailės galerija, „Titanikas“, na, dar viena kita. Bet net ir jose rengiamos parodos vargu ar turi potencialo konkuruoti su „pasaulietiniais“ masiniais renginiais. Su tais festivaliais, šventėmis ir mugėmis, kurios beveik kiekvieną savaitgalį ar net dažniau šurmuliuoja Lietuvos miestuose? Nebūtinai Vilniuje, nors mūsų sostinė galėtų būti chrestomatinis tokio panfestivalizmo pavyzdys. Šv. Baltramiejaus mugę keičia Fejerverkų festivalis, Sostinės dienas – kokia nors oro balionų fiesta arba lygiadienio (jeigu ne lygiadienio, tai solsticijos) misterija. Mokslo metų pradžią švenčia mokiniai, pirmakursių krikštynas – studentai, sezono kaitą – komercinių televizijų „žvaigždės“ (ir dar ne bet kur, o reprezentatyviausioje Katedros aikštėje!), dieną be automobilio – kokios nors suinteresuotos įmonės darbuotojai, kariuomenės ir visuomenės suartėjimą – ministerijos ar kokios kitos militarinės struktūros tarnautojai... Publika tiesiog „pripūsta“ (kaip tas balionėlis, kuris vieną gražią dieną gali ir susprogti) požiūrio, kad ji negali gyventi be masinių renginių. Masinis renginys neretai suvokiamas kaip kultūros kvintesencija, kaip esmių esmė, kaip viso ko šerdis. Vėl gajus sovietinis požiūris, kad kultūra priklauso liaudžiai, kad menas turi eiti į gatves, kad jis turi būti suprantamas „paprastam“ žmogui, kad neturi kelti blogų emocijų ir nepatogių klausimų, nes kitaip neturės prasmės. Galbūt hiperbolizavau, galbūt vėl išreiškiau intelektualinį skepsį ir nepasitenkinimą tuo, kas vyksta „pasaulietinėje“ sferoje. Bet kultūros seklumas, jos profanavimas ir suvulgarinimas neretai tampa gero tono ženklu. Žinoma, pateikus tokią nuomonę, visuomet kyla pavojus nukrypti į kitą – kultūrinio davatkiškumo pusę, kai gera tampa viskas, kas kuriama ant senų, laiko patikrintų ir jau nuvalkiotų vertybių pamatų.

Aptarkime vieną konkretų pavyzdį, turbūt vieną svarbiausių dailės įvykių 2012 metais – Šiuolaikinio meno centre Lietuvos tapybą reprezentavusį renginį „LT00tapyba“, arba „(Kaip aš čia patekau) Tapyba Lietuvoje“[1]. Minėjau, kad beveik kiekvienas Šiuolaikinio meno centre vykstantis renginys (nesvarbu, kas jį kuruotų, organizuotų, užsakytų ir mecenuotų – vyndariai, vyno platintojai ar Lietuvos dailininkų sąjunga) automatiškai pretenduoja tapti masinis. ŠMC – tai didelė erdvė su savu prekės ženklu, pelnytai užsidirbtu per kelis dešimtmečius, todėl viskas, kas čia vyksta, lyg ir savaime „pasmerkta“ sėkmei arba bent jau didesniam publikos dėmesiui. Kita vertus, šios parodos pavadinimu (ar paantrašte, nes žiūrovui taip ir liko neaišku, kuris pavadinimas yra svarbesnis) deklaruojamos ambicijos pristatyti VISĄ Lietuvos tapybą, PLAČIĄ (maksimaliai plačią) jos panoramą, PAGRINDINES ir DOMINUOJANČIAS tendencijas bei siekiamybes. Iškalbingas beveik pusšimčio dalyvių ir net kuratorių (keturi) skaičius! Vertinant šią parodą 2012 metais ŠMC vykusių apžvalginių parodų (turima omenyje „Lietuvos dailė 2012: 18 parodų“) kontekste, tapytojai (tiksliau – jų kuratoriai) pasirodė žvelgiantys giliau. Žinoma, gilumas tai nėra estetinė kategorija. Panašiai sofistikuotas, regis, plačiai vartojamas ir nuoširdumo kriterijus. Gilumą šiuo atveju lėmė konceptualiai panoraminis parodos pobūdis. Ekspozicijoje iš tiesų siekta atskleisti įvairius nūdienės lietuvių tapybos niuansus. Jos prieštaravimus ir paklydimus, tarp kurių, regis, sunkiai suderinami reiškiniai – konservatyvumas ir novatoriškumas (nors šio aspekto iš tikrųjų buvo galima pasigesti), ekspresyvumas ir fotografiškumas (pastaruoju metu ypač puoselėjama vertybė), spalvingumas ir achromatiškumas, emocionalumas ir racionalumas etc. Subjektyvaus posluoksnio, kuris neišvengiamas kiekvienos, juo labiau kuruojamos, parodos atveju, nebuvo išvengta (keturi parodos kuratoriai, lyg keturi muškietininkai deklaruodami savo vienybę, to neslėpė). Tačiau tai nebuvo rodoma taip aktyviai, tiesiog brukama žiūrovui,

kaip atsitiko parodos „Lietuvos dailė 2012: 18 parodų“ atveju. Kas geriau – atskiros diskusijos tema, tačiau apskritai derėtų pažymėti, jog žiūrovams to personalizmo visiškai nereikia. Jiems tai neįdomu. Menininkams – galbūt, tačiau nespecializuotai publikai nerūpi, ar menininkas kviečiamas dalyvauti parodoje dėl to, kad priklauso kokiai nors organizacijai, ar dėl draugystės su kuratoriais, ar tiesiog dėl savo meninių laimėjimų.

Taigi gilumas nėra estetinė kategorija. Bet kodėl ja galima apibūdinti parodą „LT00tapyba“ ir negalima jos taikyti kalbant apie parodą „Lietuvos dailė 2012: 18 parodų“? Todėl, kad pirmuoju atveju kiekvienas eksponuojamas artefaktas (nekalbu apie meno kokybę) buvo pateikiamas kaip objektas, o antruoju – kaip subjektas. Objektai egzistavo autonomiškai, patys savaime, o subjektai priklausė nuo kuratorių, menininkų ir suvokėjų (žiūrovų) intelekto bei nusiteikimo. Tapybos darbai neturėjo to kontekstinio balasto, kuris taip slėgė ir trukdė susitelkti ties atskirais artefaktais parodoje „Lietuvos dailė 2012: 18 parodų“. Tapybos kūriniai ekspozicijoje atrodė kaip tikslas, dėl ko ir buvo kviečiami žiūrovai, o parodoje „Lietuvos dailė 2012: 18 parodų“ kūriniai buvo traktuojami kaip priemonė, kaip įrankis, padėjęs kuratoriui formuoti savo paties įsivaizduojamas tiesas. Tad, nors buvo afišuojamas pliuralizmas, žiūrovai buvo „statomi prieš faktą“, kūriniai buvo pateikiami su prikabintais, kartais gal net per prievartą, kontekstais. Pavyzdžiui, vienoje iš 18 parodų „Kolekcininkas“ taip atsitiko su Kazio Varnelio tapybos paveikslu „Edom“ (1982 metais akrilu ant 220 × 91 cm dydžio drobės nutapyta geometrinė kompozicija su optinio meno elementais). Tik gerai žinant kontekstą, t. y. kad Varnelis buvo ne tik garsus menininkas, bet ir kolekcininkas, padovanojęs Lietuvai savo rinkinius, kad Vilniuje veikia jo vardu pavadintas muziejus (Lietuvos nacionalinio muziejaus filialas), kad „Edom“ koreliuoja su to paties pavadinimo darbu iš Vlado Žuko kolekcijos, šio pavienio kūrinio įtraukimas į „Lietuvos dailė 2012: 18 parodų“ erdvę galbūt ir turėtų nors kokią motyvaciją. Tačiau bet kokiu atveju vienos personalijos ištraukimas ir prievartinis įkišimas į konkretų kontekstą neatrodo labai argumentuotas. Nebuvo jis labai įtikinamas ir fizinės dimensijos prasme (šis kūrinys atsirado šalia nieko nesakančios Juozo Laivio kolekcijos), nes į vieną visumą buvo sukergti skirtingi kalibrai, skirtingi mentalitetai, priešingos semantinės struktūros. Tai pasirodė tiesiog atsainu ir nemotyvuota. Žinoma, tokių pačių priekaištų galima pažerti ir lietuvių tapybos ekspozicijai, tačiau ji „išlošė“ dėl sąlyginio pateikiamų objektų autonomiškumo (kūriniai ir autoriai nebuvo įvardyti, žiūrovas orientavosi pagal „Parodos gidą“ – *Red.*).

Kur problema? Problemą galbūt suformulavo viena dailėtyrininkė, privačiame pokalbyje pareiškusi, jog Lietuvoje trūksta profesionalių dideles parodas (masinius renginius) suvaldyti pajėgiančių kuratorių. Aš taip nemanyčiau – kuratorių yra pakankamai (kalbant ir apie skirtingus jų profilius, ir specializacijas), tačiau bėda ta, kad masinių renginių (taip pat parodų) organizavimas bei kuravimas priklauso ir nuo „užsakančiųjų muziką“. Didesnių, ypač apžvalginių, parodų atveju tai – organizacijos. Konkrečiai galima kalbėti apie dvi institucijas, kurios tradiciškai suvokiamos kaip antipodai visomis prasmėmis, – apie Lietuvos dailininkų sąjungą ir Šiuolaikinio meno centrą. Antipodai, kadangi ilgą laiką (nors pastaruoju metu, regis, esama tam tikrų poslinkių įveikiant šiuos stereotipus) LDS pateikiama kaip kažkas, jeigu ne regresyvaus, tai bent retrospekcinio – vis per kairį ar dešinį petį žvilgčiojančio atgal. LDS aplinkoje kartkartėmis ilgesingai prisimenami laikai, kai ši organizacija valdė tuometinius Parodų rūmus, o vėliau „ŠMC berniukai“ juos uzurpavo. ŠMC jo gyvavimo

dvidešimtmečiu[2] neretai apibūdinamas kaip meno avangardo bastionas, kaip naujovių sklaidos šaltinis arba bent retransliatorius. Kiekvienas stereotipas visuomet turi realų pagrindą, kiekvienas atvejis – ir teigiamų, ir neigiamų niuansų. Ši institucinė mitologija – ne išimtis.

Antai net ir paroda „LT00tapyba“ vizualia bei ideologine prasmėmis, ekspozicijos architektūra, autorių amžiaus vidurkiu lyg ir atstovauja 9-ojo dešimtmečio tradicijai – dailei, šaknis atrandančiai ekspresionistinėje dirvoje, į išraiškos ir spalvos problematiką besigilinančioje kūryboje. Tradicijų (savotiškų kultūrinių estafečių) principas yra pozityvus mokyklos, įdirbio prasme. Tačiau jis turi ir tam tikrų gniuždančių, stabdančių barjerų. Turbūt dėl to minėtoje parodoje ir nebuvo to, ką būtų galima pavadinti bent kiek radikalesne raiška, novatoriškesniu požiūriu, – žaidimas vyko taisyklių ir išankstinių susitarimų apribotame lauke. Kita vertus, paveikslų sukabinimas tam tikra tvarka dar nėra šiuolaikinės, konceptualios parodos savybė (šioje ekspozicijoje ji buvo beveik uniforminė, išreikšta sunormintų dydžių bei formatų grupavimu; beveik visi paveikslai buvo panašaus mastelio). Tai tėra tokios parodos profanacija...

Kita problema – ŠMC aplinkoje per daug užsižaidžiama savąja institucijos, kaip avangardo Prometėjo, misija. Tad ir ekspozicija „Lietuvos dailė 2012: 18 parodų“ priminė virimą savose sultyse, ne visuomet pagrįstą pasitenkinimą, atsiduodantį epatažo, atitrūkimo nuo realybės, gyvenimo dramblio kaulo bokšte tvaikeliu. Menas čia ne toks svarbus, svarbiau tampa parodyti, „kokie mes gražūs ir protingi“.

Kyla klausimas, kuo gi skiriasi LDS ir ŠMC aplinkoje atsiradusios parodos? (Omenyje turiu tas, kurias sieja ryškesnis ar silpnesnis tapybinis aspektas; vis dėlto tapyba yra integrali dailės sritis.) Pasikartojant galima sakyti, kad LDS paroda „LT00tapyba“ labiau suvoktina fiziškai – joje svarbu tai, kas ir kaip rodoma, akcentas – tapybos kūriniai kaip tikslas; „Lietuvos dailė 2012: 18 parodų“ – labiau teorinis projektas, kuriame svarbiausia – tekstas ir teorinis diskursas, o kūriniai tėra iliustracijos norimiems postulatams įrodyti ar tiesiog paskelbti. Reikia pabrėžti, kad pirmojoje parodoje siekta labai aiškios pusiausvyros tarp formos ir turinio, tarp teorijos ir praktikos, tarp idėjos (koncepcijos) ir kūno. Tas pastangas atskleidžia net ir tai, jog parodoje „LT00tapyba“ du kuratoriai atstovavo LDS, o du buvo iš ŠMC. Teorijos ir praktikos atotrūkį rodo fizinis parodos kūnas – pati ekspozicija ir pristatomoji jos dalis, kurią sudaro trys lapai vadinamojo gido. Jį perskaičius galima spėti, kad keturi kuratoriai (Rita Mikučionytė, Kristina Stančienė, Jurga Daubaraitė ir Airidas Gajauskas – *Red.*) norėjo pristatyti „tapybą Lietuvoje, jos lauką ir kontekstus“ (iš virtualioje žiniasklaidoje publikuoto pranešimo), arba, kaip spaudos konferencijoje teigė vienas iš kuratorių, „viename kampe eksponuojami situacionizmo idėjų paveikti menininkų darbai, kitur esama karo refleksijų“... Vis dėlto parodoje tai neišryškėjo – ekspozicijoje buvo tik vyriausios, vyresnės, vidurinės, jaunesnės ir jauniausios kartos Lietuvos tapytojų paveikslai (dauguma autorių – vilniečiai, dalis – iš Kauno, kažkas iš Šiaulių ir Dusetų). Tačiau jokių kontekstų beveik nebuvo. Išimtis – nebent Justino Vaitiekūno kolekcija (beje, neaišku, dėl kokių priežasčių išskaidyta į kelias dalis, o tai dar labiau apsukino vieno autoriaus kūrybos suvokimą margoje parodos visumoje). Savotiškos šio menininko rekomendacijos principu į parodą netikėtai pateko ir visiškai nenumatytas žmogus – muzikė Laimutė Steponavičienė su savo dviem portretais. (Parodos gide J. Vaitiekūnas kalba: „Matai, būna, kad pristatomi ne gaminiai, o

gyvenimas tapybos metu. Laimutė Steponavičienė yra muzikė, kuri pradėjo tapyti, todėl galvoju jos darbus pasiūlyti šiai parodai. Nugyveno žmogus pusę amžiaus ir pasirodo, kad tas (tapybinis) matymas jai svarbus. Tu išmokyk mane, sako, kaip reikia žiūrėti. Jos du portretai yra susiję su laiku. Buvo įdomu tapyti figūrą iš natūros ir dar kažką veikiančią. Ji nepozavo, ji dirbo savo darbą. Aš nežinau, kaip susirenka detalės paveikslui, kažkas įsirašo, o paveikslas ateina pro kitur, netiesiogiai.“) Taip konkretus menininkas iš tiesų atskleidė savo kūrybinius kontekstus, tam tikrus jo meninę strategiją veikiančius principus.

Didžiausia parodos „LT00tapyba“, jeigu kalbėtume apie pozityviausias šio renginio ypatybes, vertybė yra ta, kad žiūrovui suteikta galimybė tiesiog kontempliuoti žvelgiant į paveikslą (tuo tarpu parodoje „Lietuvos dailė 2012: 18 parodų“ beveik nebuvo pačių artefaktų, juos atstojo literatūriškai pateikti kontekstai). Visi tie kontekstai tokiu atveju yra ne tokie ir aktualūs, kur kas svarbesnis yra žiūrėjimo malonumas. Parodoje „LT00tapyba“, žiūrint į Valentino Antanavičiaus, Mildos Gailiūtės, Ričardo Nemeikšio, Algimanto Kuro, Vyganto Paukštės, Šarūno ir Nomedos Saukų ir daugelio kitų kūrinius, tai iš tikrųjų buvo galima patirti. Tiesą sakant, sąrašą galima tęsti tiek vyresnių, tiek jaunesnių, tiek labai žinomų, tiek mažiau žinomų dalyvių pavardėmis, nes kiekvienas kūrinys, tebūnie jis ir ne visai kokybiškas kokių nors fizinių parametrų požiūriu, pateiktas bent jau pagarbiai, įgyja savaiminės vertės, dėl kurios menas ir tampa menu, o ne vien tik mūsų žemiškojo gyvenimo lūkesčių iliustracija… Tokiu atveju visuomet galima patirti atradimų ir netikėtumų – šioje parodoje tikrą siurprizą pateikė šiaulietis menininkas Dainius Trumpis, kurio paveikslai, išbarstyti įvairiose ekspozicijos vietose (ir vėl!), žibėjo kaip perlai (iš dalies perkeltine, o iš tiesų ir tiesiogine prasme). Tenka pripažinti, jog lietuvių tapybai iki šiol trūksta spalvos, formos, piešinio, dažų tepimo laisvės, kokią pateikė šis kol kas mažai žinomas menininkas (reikia tikėtis, jog jis progresuos).

Kalbant apie kontekstų paieškas parodoje „LT00tapyba“, reikia pasakyti, kad tai nebuvo labai originalus žingsnis. Dar 2011 metais tame pačiame ŠMC tos pačios LDS iniciatyva vyko grafikos paroda „Grafikos kontekstai. Deklaracija“, kurios siekis taip pat buvo atskleisti menininkus veikiančius personalinius ir kultūrinius kontekstus. Dailininkai turėjo pildyti savo kūrybines deklaracijas, verbalizuotai atskleidžiančias jų šaknis. Tačiau ir tuomet kuratorių intencijos (dėl pačios koncepcijos) bei fizinis parodos pavidalas nesutapo. Kas dėl to „kaltas“? Trumpi parodų rengimo terminai, LDS organizacinės ypatybės, ribojančios kuratorių veiksmų laisvę, ar net pačių menininkų konservatyvumas, jų nenoras pasiduoti koncepciniam diktatui? Bet tai – jau atskirų svarstymų tema…

---

[1] Projekto pavadinimą „LT00tapyba“ kelios dienos iki parodos atidarymo kuratorių iniciatyva norėta pakeisti kitu – „(Kaip aš čia patekau) Tapyba Lietuvoje“ – *Red.*

[2] „Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos 1992 m. įsteigta institucija pakeitė sovietiniu laikotarpiu veikusius Vilniaus parodų rūmus ir įsikūrė tame pačiame architekto Vytauto Čekanausko sukurtame, specialiai meno parodoms skirtame modernistinės architektūros pastate, kuris duris atvėrė dar 1969 m.“ Interaktyvus: www.cac.lt